

УДК 376.42

Ю.В. Галецька

ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ПОМІРНОЮ ТА ВАЖКОЮ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

В статті описано методика та результати дослідження сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю.

Ключові слова: дитина з помірною та важкою розумовою відсталістю, соціально-побутові навички, корекційно-виховна робота.

В статье описана методика и результаты исследования сформированности социально-бытовых навыков у детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью.

Ключевые слова: ребенок с умеренной и тяжелой умственной отсталостью, социально-бытовые навыки, коррекционно-воспитательная работа.

Самообслуговування є основою для освоєння трудових навичок, сприяє розвитку у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю активності, сумлінності, організованості, відповідальності. Засвоєння побутових навичок, які пов'язані з життям у колективі, полегшує дотримання встановленого режиму, організацію всього побуту дитячого будинку, а також життя вихованців після їхнього виходу зі спеціального закладу. Самообслуговування сприяє розширенню кола дітей, придбанню ними елементарних знань із гігієни та санітарії. Прищеплення санітарно-гігієнічних навичок має чимале значення для збереження здоров'я вихованців, захисту їхнього організму від захворювань, перешкоджає поширенню в дитячому будинку різних інфекцій. Діти з помірною та важкою розумовою відсталістю, особливо молодшого віку, часто не вміють самостійно їсти, одягатися, роздягатися, умиватися або роблять це неохайно. Безпорадність у побуті викликає необхідність у постійному догляді за ними. Тому дуже важливо прищепити їм побутові навички, навчити обслуговувати себе, обходитися без допомоги дорослих.

Проблемою вивчення навчання і виховання дітей з помірною і важкою розумовою відсталістю, зокрема соціальною адаптацією, займалися російські вчені: А.А. Ватажина, М.І. Кузьмицька, А.Р. Маллер, Г.В. Цикото, Л.М. Шипіцина та інші. В Україні цю проблему вивчають О.В. Гаврилов, А.А. Колупаєва, В.М. Синьов, О.П. Хохліна та інші. Проте в психолого-педагогічній літературі відсутнє системне вивчення процесу формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю, тому нами й була обрана дана проблема дослідження. Нами вирішувалися наступні завдання:

- 1) дослідити процес формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю;
- 2) виявити динаміку розвитку соціально-побутових навичок для більш ефективного проведення корекційно-виховної роботи;
- 3) визначити групи дітей за рівнем сформованості у них навичок соціально-побутової орієнтації.

В експерименті приймали участь 262 вихованця від 6-7 до 13-14 років із Мельниці-Подільського і Петриківського дитячих будинків для дітей-інвалідів, спеціальних класів Тернопільської спеціальної загальноосвітньої школи, спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату ім. Сахарова, Новосільської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату (Тернопільська обл.).

З метою вивчення сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю нами було проведено констатуючий експеримент, який включав в себе анкетування, бесіди, спостереження за дітьми під час повсякденної діяльності і спеціально створених ситуацій. Спостереження на цьому етапі дослідження проводилося під час навчальної і позакласної діяльності вихованців дитячого будинку. Система питань анкети відповідала можливостям дітей з даним діагнозом, включала 40 запитань з 4 напрямків: 1) Навички прийому їжі; 2) Навички особистої гігієни; 3) Навички одягання; 4) Побутові навички. По кожній навичці ми відмічали сформована вона повністю, частково або не сформована. Наведемо питання анкети.

Навички прийому їжі.

1. Їсть ложкою і не потребує при цьому допомоги.
2. Легко користується виделкою.
3. П'є з чашки, не проливаючи.

4. Може принести собі попити.
5. Може налити собі в чашку воду, компот.
6. Без труднощів користується ложкою і виделкою при вживанні їжі.
7. Самостійно накриває на стіл.
8. Ріже ножем без значних труднощів.
9. Намазує ножем масло, варення; робить бутерброд.
10. Чистить ножем овочі, фрукти.

Навички особистої гігієни.

1. Дитина охайна.
2. Самостійно ходить в туалет чи говорить, що хоче піти до туалету.
3. Старанно миє руки з милом.
4. Самостійно витирає руки рушником.
5. Знає і називає частини тіла.
6. Без допомоги вмиває обличчя.
7. Самостійно чистить зуби, витискує зубну пасту на щітку.
8. Без супроводу приймає душ, готує все для купання.
9. Самостійно витирає тіло після купання.
10. Вміє причісуватися.

Навички одягання.

1. Коли одягають, намагається допомогти.
2. Знає послідовність одягання частин одягу.
3. Знімає і одягає шкарпетки, колготи.
4. Самостійно одягає і знімає певні речі.
5. Застібає одяг, який має гудзики.
6. Без постійного контролю, ввечері самостійно роздягається.
7. Самостійно складає одяг.
8. Самостійно вранці одягається.
9. Застібає ремінь на пряжку, протягує кінець ремня в шлею; зав'язує пояс.
10. Зашнуровує взуття.

Побутові навички.

1. Допмагає, коли попросять.
2. Застилає ліжко самостійно, роблячи це щоденно і без нагадувань.
3. Вміє користуватися телефоном, побутовими приладами, знає елементарні правила безпеки.
4. Виконує доручення у домі (підмітає, миє підлогу, витирає пил тощо).
5. Виконує нескладні доручення поза домом.
6. Орієнтується на вулиці, вміє переходити дорогу.
7. За дорученням може піти в магазин і купити необхідну річ.
8. Орієнтується в грошових знаках, більш-менш адекватно може ними користуватись.
9. Бере на себе певні обов'язки.
10. Виконує просту роботу без нагляду.

Результати дослідження сформованості навичок прийому їжі у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю подані у таблиці 1.

Таблиця 1**Результати дослідження навичок прийому їжі у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю, %**

№	Навичка	сформована	частково	не сформована
1	Їсть ложкою і не потребує при цьому допомоги.	78,5	19,0	2,5
2	Легко користується виделкою.	14,2	28,5	57,3
3	П'є з чашки, не проливаючи.	64,2	33,3	2,5
4	Може принести собі попити.	38,0	19,0	43,0
5	Може налити собі в чашку воду, компот.	23,8	16,6	59,6
6	Без труднощів користується ложкою і виделкою при вживанні їжі.	16,6	16,6	66,8
7	Самостійно накриває на стіл.	61,9	33,3	4,8
8	Ріже ножем без значних труднощів.	9,5	19,0	71,5
9	Намазує ножем масло, варення; робить бутерброд.	14,2	19,0	66,8
10	Чистить ножем овочі, фрукти.	7,1	14,2	78,7

За напрямком дослідження «Навички прийому їжі», найкраще у дітей з помірним та важким ступенем розумової відсталості 6-14 років сформовано вміння користуватися ложкою під час їжі. Самостійно їдять ложкою і не потребують при цьому допомоги 78,5% вихованців, хоча у 2,5% дітей

ця навичка взагалі не сформована, вони не вміють самостійно їсти, на нашу думку, це пояснюється тим, що більшість з цих дітей не перебували у спеціальних дошкільних закладах, не отримували достатнього сімейного виховання. Що стосується користування виделкою, яке вимагає більш координованих рухів, то лише у 14,2% ця навичка сформована, у 28,5% - частково, і у 57,3 – не сформована. Відповідно без труднощів користуються ложкою і виделкою при вживанні їжі 16,6% вихованців дитячого будинку для дітей-інвалідів, 66,8% не вміють самостійно користуватися столовими приборами, це пояснюється ще й тим, що у багатьох дитячих будинках для дітей-інвалідів для вживання їжі дають лише ложки, і тому діти не вміють користуватися виделками. Не проливаючи, п'є з чашки 64,2% дітей з помірно та важкою розумовою відсталістю, 33,3% іноді потребують допомоги, 2,5% не вміють самостійно пити з чашки, не проливши. Лише 38,0% дітей при необхідності можуть принести собі щось попити, і 23,8% налити воду, компот чи чай у чашку, 59,6% вихованців не здатні самостійно налити рідину у чашку. Досить значна кількість дітей (61,9%) можуть самостійно накрити на стіл, обслуговувати себе за столом, знають правила поведінки в їдальні, але чому їх потрібно дотримуватись пояснити не можуть, частково це вміння сформовано у 33,3% вихованців, 4,8% потребують постійної допомоги вихователя. Найгірше у помірно та важкою розумово відсталих дітей за напрямком дослідження «Навички прийому їжі» сформовано вміння користуватися ножом. Можуть намазати хліб маслом, варенням, зробити собі бутерброд 14,2% дітей, 19,0% - частково, 66,8% не вміють цього робити самостійно. Без значних труднощів щось ріжуть ножом 9,5% вихованців, 71,5% не вміють цього робити. Найгірше сформована навичка чищення овочів чи фруктів, лише 7,1% дітей вміють це робити самостійно, 14,2% потребують при цьому допомоги, у 78,7% ця навичка не сформована. Отже, у більшості дітей з помірно та важкою розумовою відсталістю 6-14 років сформовано вміння користуватися ложкою під час їжі, частково користуватися виделкою, акуратно пити з чашки, самостійно накрити на стіл і обслуговувати себе за столом, більш важче формується вміння користування ножом для різання, намазування, чищення. Напрямок дослідження «Навички особистої гігієни» дозволяє виявити рівень розвитку навичок умивання, чищення зубів, відвідування туалету, приймання душу та інше. Проаналізуємо результати констатуючого експерименту за даним напрямком (див.табл.2).

Таблиця 2

Результати дослідження навичок особистої гігієни у дітей з помірно та важкою розумовою відсталістю, %

№	Навичка	сформована	частково	не сформована
1	Дитина охайна.	61,9	19,0	19,1
2	Самостійно ходить в туалет чи говорить, що хоче піти до туалету.	64,2	16,6	19,2
3	Старанно мие руки з милом.	54,7	33,3	12,0
4	Самостійно витирає руки рушником.	57,1	30,9	12,0
5	Знає і називає частини тіла.	33,3	23,8	42,9
6	Без допомоги вмиває обличчя.	61,9	26,1	12,0
7	Самостійно чистить зуби, витискає зубну пасту на щітку.	69,0	11,9	19,1
8	Без супроводу приймає душ, готує все для купання.	35,7	38,0	26,3
9	Самостійно витирає тіло після купання.	45,2	28,5	26,3
10	Вміє причісуватись.	61,9	21,4	16,7

Згідно таблиці 2 видно, що в загальному діти охайні – 61,9%, у 19,0% вихованців іноді щось відбувається, постійного нагляду вихователя потребує 19,1% дітей. Більшість дітей з помірно та важкою розумовою відсталістю розуміють, що потрібно бути чистим і охайним, хоча пояснюють це не власним бажанням, а вимогою вихователя. Самостійно ходить в туалет чи говорить, що хоче піти до туалету 64,2% дітей з помірно та важкою розумовою відсталістю, у 16,6% ця навичка сформована частково, 19,2% потребують постійного контролю вихователя. Старанно мие руки з милом 54,7% вихованців (33,3% – частково), самостійно витирає руки рушником після миття 57,1% (30,9% – частково), без допомоги вмиває обличчя 61,9% (в 26,1% вихованців ця навичка частково сформована), хоча 12,0% даної категорії дітей не вміють без допомоги мити руки, витирати їх в рушник, вмивати обличчя. Вміє причісуватись і приводити в порядок волосся 61,9% вихованців, 16,7% не здатні виконувати дану дію самостійно. Більшість досліджуваних дітей вміють самостійно чистити зуби, витискувати зубну пасту на щітку (69,0%), але все-таки певна частина дітей потребує допомоги вихователя (19,1%). Без особливого нагляду приймає душ, готує все необхідне для купання 35,7% вихованців, самостійно витирається після миття тіла – 45,2%, хоча 26,3% не в змозі виконувати ці дії самостійно. У найменшій кількості дітей з помірно та важкою розумовою відсталістю сформовано знання про частини тіла, тільки 33,3% вихованців називають основні частини тіла, 23,8% – частково можуть назвати і показати, 42,9% дітей показують певні частини тіла, не називаючи їх. Отже, формування навичок особистої гігієни проходить досить складно, в загальному діти знають, що

потрібно бути чистими, як необхідно поводитися у ванній кімнаті, але не можуть пояснити необхідності дотримуватись цих правил, часто заходять до ванної лише, щоб погратися у воді, і пояснюють миття тіла, чищення зубів, причісування волосся вимогою вихователя, а не власною потребою.

На основі спостереження за дітьми з помірною та важкою розумовою відсталістю у різних ситуаціях під час виконання режимних моментів і у вільний час складено таблицю 3, у якій показано сформованість навичок одягання.

Таблиця 3

Результати дослідження сформованості навичок одягання у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю, %

№	Навичка	сформована	частково	не сформована
1	Коли одягають, намагається допомогти.	66,6	19,0	14,4
2	Знає послідовність одягання частин одягу.	42,8	33,3	23,9
3	Знімає і одягає шкарпетки, колготи.	78,5	9,5	12,0
4	Самостійно одягає і знімає певні речі.	71,4	16,6	12,0
5	Застібає одяг, який має гудзики.	59,5	21,4	19,1
6	Без постійного контролю, ввечері самостійно роздягається.	40,4	43,8	15,8
7	Самостійно складає одяг.	50,0	21,4	28,6
8	Самостійно вранці одягається.	42,8	40,4	16,8
9	Застібає ремінь на пряжку, протягує кінець ремня в шлею; зав'язує пояс.	33,3	9,5	57,2
10	Зашнуровує взуття.	38,0	11,9	50,1

Узагальнено результати дослідження сформованості навичок одягання і роздягання у дітей з помірним та важким ступенем розумової відсталості. Діти зазвичай позитивно реагують на допомогу дорослого, і при одяганні 66,6% вихованців намагаються допомогти, але все-таки певна кількість дітей (14,4%) поводять себе пасивно, коли їх одягають. Більшість дітей вміють знімати і одягати шкарпетки, колготи – 78,5%, самостійно знімати і одягати певні речі – 71,4%, хоча і зустрічаються такі, які потребують постійної допомоги зі сторони вихователя під час одягання і роздягання (12,0%). Після зняття одягу 50,0% вихованців вміють його складати, хоча часто роблять це неохайно, можуть розкласти по різних кімнатах, забути, де поклали. Без постійного контролю ввечері самостійно роздягається 40,4% досліджуваних дітей (у 15,8% дана навичка не сформована), вранці без необхідності наглядом одягається 42,8% (16,8% не вміють цього роти самостійно). З найбільшими труднощами у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю формуються навички, які вимагають чітких, координованих рухів. Застібає одяг, який має гудзики 59,5% вихованців, для 19,1% ця дія є недоступною для виконання. Ще важче даній категорії дітей зашнурувати взуття (справляється лише 38,0%), застібнути ремінь, зав'язати пояс (навичка сформована у 33,3% дітей). Отже, значна частина досліджуваних дітей одягається і роздягається самостійно в завчасно приготований одяг, хоча й часто звертається за допомогою до вихователя, особливо її не потребуючи. З певними труднощами вихованці дитячого будинку для дітей-інвалідів зустрічаються при застібанні одягу, який має гудзики, зав'язуванні поясу, зашнуровуванні взуття.

За результатами дослідження сформованості побутових навичок у помірно та важко розумово відсталіх дітей складено таблицю 4.

Таблиця 4

Результати дослідження сформованості побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю, %

№	Навичка	сформована	частково	не сформована
1	Допомагає, коли попросять.	54,7	9,5	35,8
2	Застилає ліжку самостійно, роблячи це щоденно і без нагадувань.	45,2	16,6	38,2
3	Вміє користуватися телефоном, побутовими приладами, знає елементарні правила безпеки.	16,6	2,3	81,1
4	Виконує доручення у домі (підмітає, миє підлогу, витирає пил і тощо).	19,0	28,5	52,5
5	Виконує нескладні доручення поза домом.	30,9	11,9	57,2
6	Орієнтується на вулиці, вміє переходити дорогу.	2,3	16,6	81,1
7	За дорученням може піти в магазин і купити необхідну річ.	4,7	14,2	81,1
8	Орієнтується в грошових знаках, більш-менш адекватно може ними користуватись.	4,7	11,9	83,4
9	Бере на себе певні обов'язки.	23,8	9,5	66,7
10	Виконує просту роботу без нагляду.	26,1	17,6	56,3

Як бачимо з показників таблиці 4, 54,7% дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю здатні допомогти, коли їх попросять, хоча власної ініціативи не проявляють, при цьому 35,8% не реагують на прохання про надання допомоги, проводять себе відсторонено. Що стосується такого режимного моменту, як застилання ліжка, то 45,2% вихованців роблять це щоденно і без нагадувань, 16,6% – частково потрібна вказівка вихователя, і 38,2% не роблять цього без нагадування. Лише

16,6% досліджуваних дітей вміє користуватися телефоном, побутовими приладами, знає елементарні правила безпеки, у 81,1% дані навички не сформовані. Привчені виконувати побутові обов'язки (підмити, мити підлогу, витирати пил) 19,0% помірно та важко розумово відсталих дітей, 28,5% іноді виконують дану роботу, 57,2% не вміють цього робити. Брати на себе певні обов'язки здатні 23,8% вихованців спеціального закладу, 66,7% не проявляють ніякої ініціативи щодо взяття на себе побутових обов'язків. Зі значними труднощами у даній категорії дітей формується вміння поводитися з грошима, піти в магазин і купити певну річ, лише 4,7% вихованців в змозі це зробити. Найважче дітям орієнтуватися на вулиці, переходити дорогу, у 2,3% ці навички сформовані, 81,1% вихованців дезорієнтовані на вулиці, це говорить про те, що потрібно більше уваги звертати на формування вміння як поводити себе на вулиці, переходити дорогу, що робити, коли заблукали. Виходячи з вище сказаного, у дітей з помірним та важким ступенем розумової відсталості досить складно сформувати побутові навички, вони рідко проявляють ініціативу у виконанні хатньої роботи, не завжди вміють користуватися побутовими приладами і знають елементарні правила безпеки, їм складно виконати доручення поза домом чи спеціальним закладом, правильно поводитися з грошима, орієнтуватися на вулиці.

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок, що у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю формування санітарно-гігієнічних і побутових навичок пов'язано з деякими труднощами, а саме: для вироблення і закріплення цих навичок необхідні тривалі і систематичні вправи; до формування елементарних санітарно-гігієнічних і побутових навичок у таких дітей необхідно приступати якомога раніше, ще у ранньому та дошкільному віці, так як при переведенні у наступні групи навчання, насамперед, враховується сформованість у вихованців основних навичок самообслуговування, певний рівень розвитку пізнавальних процесів, мовленнєвої комунікації, а потім – вік та час перебування у спеціальному закладі. Тому перспективним напрямком нашого дослідження буде визначення форм і методів роботи, які сприятимуть більш ефективному формуванню соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю.

In the article describes the methodic and the results of investigation of the forming social-home experiences children with the moderate and hard mental backwardness.

Keywords: child with the moderate and hard mental backwardness, social-home experiences, correctional and educational work.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК 376-056.36:37.015.3:34

А.М. Гаман

ПРИЧИНИ ТРУДНОЩІВ ФОРМУВАННЯ НЕДОСТАТНЬОЇ ПРАВОВОЇ ОСВІЧЕНОСТІ ШКОЛЯРІВ ІЗ ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ

В статті висвітлюється проблема причин труднощів, які негативно впливають на формування правової освіченості школярів із інтелектуальною недостатністю.

Ключові слова: розумово відсталі учні, правова культура, право виховна робота, соціальна адаптація.

В статье освещается проблема причин трудностей, которые негативно влияют на формирование правовой образованности школьников с интеллектуальной недостаточностью.

Ключевые слова: умственно отсталые ученики, правовая культура, правовоспитательная работа, социальная адаптация.

Захист прав розумово відсталих людей прямо залежить від ставлення до них суспільства, від його поінформованості про життя, особливості та потреби даної категорії людей, та їх власного вміння відстоювати свої права. Проте, існує чимало чинників, які негативно впливають на формування повносправної особистості в правозахисному просторі.